

LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA AL MÓN

**Ernest Cañada
EDUALTER**

1. PRESENTACIÓ

- 1.1. Marc teòric de referència
- 1.2. Fitxa didàctica

2. PROPOSTES D'ACTIVITAT

- 2.1. El problema de l'alimentació al món
 - Activitat 1: Gana i desnutrició als països pobres: les causes de la gana.
 - Activitat 2: La mala alimentació als països rics.
- 2.2. Seguretat Alimentària, Sobirania Alimentària i Dret a l'alimentació.
 - Activitat 3: Aclarint conceptes.
- 2.3. La construcció històrica del model dominant
 - Activitat 4: L'articulació històrica dels monocultius d'agro-exportació.
 - Activitat 5: Impacte i conseqüències dels nous monocultius d'exportació. Anàlisi de casos: flors, camarons i salmons
 - Activitat 6: L'ús intensiu dels plaguicides
- 2.4. L'economia camperola davant el comerç internacional
 - Activitat 7: L'agressió dels TLC a l'economia camperola
 - Activitat 8. Comerç internacional versus mercats locals
 - Activitat 9. El paper del comerç just
- 2.5. Recapitulació:
 - Activitat 10: Model Dominant Neoliberal & Model basat en la Sobirania Alimentària

3. RECURSOS COMPLEMENTARIS:

- 3.1. Selecció de documents sobre la Sobirania Alimentària
- 3.2. Llocs Web
- 3.3. Bibliografia bàsica de referència

1. PRESENTACIÓ

1.1. MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA

El debat respecte als problemes de l'agricultura i l'alimentació al món globalitzat dels nostres dies passa necessàriament per reconèixer la confrontació entre dos grans models de desenvolupament rural, un d'inspiració neoliberal i un altre basat en l'economia familiar camperola, fonamentat en la proposta de la Sobirania Alimentària. Els dos models els trobem tant als països rics com als països pobres, trencant amb les clàssiques diferències nord/sud.

El **model dominant d'inspiració neoliberal** està impulsat per les grans empreses transnacionals de l'agro-indústria i basat fonamentalment en la producció per a l'exportació. La lògica d'aquesta concepció és que cada territori s'ha d'especialitzar en aquelles activitats que li permetin tenir avantatges comparatius en relació a altres zones del planeta en una economia fortament globalitzada. La prioritat de l'agricultura, per tant, serà el cultiu de productes substituïbles per a mercats llunyans. Per això es requereix l'ús intensiu de la terra, la utilització d'agrotòxics, de llavors transgèniques, de maquinària pesada, etc. La incentivació de la producció agropecuària cap a l'exportació a través de subvencions promou que es venguin productes alimentaris en altres mercats per sota dels costos de producció en el lloc d'origen (*dumping*), enfonsant les economies locals. Davant les situacions d'inseguretat alimentària en una determinada zona o regió es considera que això no es un problema fonamental i que ja s'aconseguiran els aliments necessaris d'aquelles zones on siguin més econòmics. En aquest model la unitat familiar camperola es converteix en un anacronisme que tendeix a la desaparició per ineficiència.

L'expansió del model d'agro-indústria i agro-exportació ha suposat, de fet, una agressió frontal contra l'agricultura familiar camperola. Per a bona part de la població rural no queda més alternativa que buscar altres fonts de treball, augmentant els processos migratoris cap a les ciutats o cap a d'altres zones on puguin ser contractats com jornalers en explotacions alienes. També poden acabar treballant en empreses maquiladores o com a empleats de llocs turístics, principals indústries que s'estan impulsant en l'actualitat en molts països del Sud.

Davant l'agressió que suposa per a les seves economies i formes de vida l'expansió d'aquest model dominant, les organitzacions rurals articulades internacionalment a través de [Vía Campesina](#), han desenvolupat un altre **model basat en la defensa de la Sobirania Alimentària** i de l'alimentació com un Dret Humà fonamental i no com una mercaderia. En aquest sentit, s'entén el **Dret a l'alimentació** com l'accés, individual i col·lectiu, de forma regular i permanent, a una alimentació adequada i suficient quantitativa i qualitativament, així com els mitjans necessaris per produir-la, corresponent-se amb les tradicions culturals de cada població i que garanteixi una vida física i psíquica digna.

Aquesta proposta de la Sobirania Alimentària va néixer com a conseqüència del debat sobre com garantir la Seguretat Alimentària que es va produir durant la dècada dels anys setanta en resposta a la preocupació internacional davant l'escassetat d'aliments. En aquesta època, el concepte de Seguretat Alimentària incloïa únicament aspectes relacionats amb la producció i la disponibilitat d'aliments. Amb el temps, va anar evolucionant i incorporant nous components com són la qualitat alimentària, l'adequació de la nutrició o les preferències culturals. A l'any 1996, durant la Cimera Mundial de l'alimentació organitzada per la FAO, es va arribar a la següent definició que encara continua vigent:

“Seguretat Alimentària, a nivell d'individu, llar, nació i global, s'aconsegueix quan totes les persones en tot moment tenen accés físic i econòmic a suficient aliment, segur i nutritiu, per a satisfer les seves necessitats alimentàries i les seves preferències, amb l'objectiu de portar una vida activa i sana”.

De forma paral·lela a aquesta Cimera, organitzacions camperoles de diferents parts del món va anar dissenyant un nou tipus d'estratègia de desenvolupament que realment pogués afrontar aquesta problemàtica i que es va anomenar **Sobirania Alimentària**. D'aquesta manera, en el Primer Fòrum Mundial de Sobirania Alimentària celebrat a La Havana l'any 2001 es va definir aquest concepte com:

“el derecho de los pueblos a definir sus propias políticas y estrategias sustentables de producción, distribución y consumo de alimentos que garanticen el derecho a la alimentación para toda la población, con base en la pequeña y mediana producción, respetando sus propias culturas y la diversidad de los modos campesinos, pesqueros e indígenas de producción agropecuaria, de comercialización y de gestión de los espacios rurales, en los cuales la mujer desempeña un papel fundamental”. (Fuente: Declaración Final del Foro Mundial sobre Soberanía Alimentaria, La Habana, Cuba, 7 de septiembre del 2001. Por el derecho de los pueblos a producir, a alimentarse y a ejercer su Soberanía Alimentaria).

D'aquesta manera, la Sobirania Alimentària es considera com la millor via per a eradicar la gana i la malnutrició, així com per a garantir la Seguretat Alimentària i la Nutrició duradora i sostenible per a tots els pobles. Per això es considera necessari prioritzar la producció d'aliments per als mercats domèstics i locals, basats en explotacions camperoles familiars diversificades i en sistemes de producció agroecològics. Implica també garantir als camperols l'accés i control de la terra, l'aigua, les llavors, els boscos, la pesca i altres recursos productius. Es tracta, en definitiva, d'afavorir el control de la comunitat sobre els recursos productius davant els creixents intents de saqueig per part de les corporacions privades. Tot això implica l'impuls de polítiques públiques afins amb aquesta estratègia. En aquest sentit, per exemple, és necessari protegir els mercats interiors del *dumping*. O afavorir la implementació de polítiques públiques que fomentin l'activitat productiva de famílies i comunitats dirigides a augmentar el poder i control local sobre la producció alimentària per a que estigui enfocada prioritàriament cap als mercats locals. Igualment és necessari posar en marxa polítiques de redistribució real, i no, com ha impulsat el Banc Mundial, a través de les forces de mercat. Suposa també el dret dels consumidors d'accedir a aliments sans, accessibles, culturalment apropiats amb la gastronomia i la història culinària del seu país, produïts localment. (Font: *Sobirania alimentària: un dret per a tots. Declaració política del Fòrum de les ONG/OSC per a la Sobirania Alimentària*, Roma, 8 – 12 de juny de 2002.)

Per a una ampliació de la informació aportada es poden consultar els documents de referència bàsics seleccionats a la secció de [Recursos Complementaris](#).

1.2. FITXA DIDÀCTICA

Destinataris: Membres d'organitzacions socials de base comunitària (grups de solidaritat, de consumidors, ecologistes, ONG, col·lectius d'estudiants, etc.) interessats en aprofundir en el debat sobre l'agricultura i l'alimentació des d'una perspectiva basada en la Sobirania Alimentària.

Objectius:

Aclarir els conceptes i problemàtiques bàsiques relacionades amb el debat sobre l'agricultura i l'alimentació des de la perspectiva del model de la Sobirania Alimentària.

Posar a disposició d'organitzacions socials de base comunitària eines que facilitin la comprensió i el treball social.

Generar dinàmiques d'anàlisi crítica sobre la realitat social en l'àmbit de l'agricultura i l'alimentació.

Metodologia:

Aquesta unitat didàctica pretén ajudar a aclarir idees respecte al que està passant amb l'agricultura i l'alimentació en l'actualitat, des d'una perspectiva concreta: el model de la Sobirania Alimentària. Aquests materials estan dirigits a un públic interessat i que pot compartir o simpatitzar amb la idea general de la proposta, però que potser no ha tingut l'oportunitat d'informar-se i sistematitzar una sèrie de continguts bàsics.

Metodològicament s'han remarcat dos aspectes:

La comprensió de la proposta global de la Sobirania Alimentària a partir de l'anàlisi de casos i situacions concretes que permetin la sistematització d'una sèrie d'arguments i informacions que poden semblar dispersos.

La controvèrsia com a estratègia d'aprenentatge. Moltes de les activitats proposades busquen generar debat, reflexió des de lo col·lectiu, contrast d'idees i arguments amb la finalitat de generar un coneixement concret que ajudi en l'acció social.

Per això les propostes d'activitat son variades: video-fòrums a partir de documentals; anàlisi de debats en curs entre diferents actors; reflexió sobre situacions concretes, etc. Tot això ha de servir per a que els participants posteriorment complementin els continguts tractats amb altres lectures (s'inclouen alguns documents de referència).

2. PROPOSTES D'ACTIVITAT

2.1. EL PROBLEMA DE L'ALIMENTACIÓ AL MÓN

La problemàtica sobre la gana i l'alimentació al món és una qüestió crucial a tot el planeta. Als països pobres es presenta fonamentalment relacionada amb la gana i la desnutrició, mentre que als països rics està més associada a la mala alimentació i als problemes de salut derivats del model de producció industrial d'aliments i a un model de consum alimentari determinat. En les activitats següents es poden treballar les característiques de cada una d'aquestes problemàtiques.

ACTIVITAT 1: Fam i desnutrició als països empobrits:

En un llibre ja clàssic sobre el problema de la gana en el món, *Dotze mites sobre la gana. Un enfoc esperançador per a l'agricultura i l'alimentació del segle XXI*, (AAVV, Icària, Barcelona, 2005), els seus autors es preguntaven ¿què és la gana? I per a contestar suggerien la necessitat de sortir-nos de les imatges normals de televisió o de les estadístiques per a anar més enllà, en el convenciment que depenent de com es consideri la gana es pensa la seva resposta:

“Las imágenes de la televisión nos persiguen. Cuerpos descarnados, esqueléticos. Largas filas esperando un escaso plato de gachas. Es el hambre en su forma más aguda, lo que nadie puede dejar de conocer.

Pero el hambre tiene otra forma. Es el hambre cotidiano que sufren casi 800 millones de personas. A pesar de que el hambre crónico no aparece en las pantallas, se lleva más vidas que su forma aguda.

Cada día, ese hambre casi invisible, y las enfermedades relacionadas con él, matan 34.000 niños menores de cinco años. Esto significan 12 millones de niños por año, una cifra mayor que el total de personas que murieron cada año durante la Segunda Guerra Mundial. Esta mortalidad es equivalente al número de personas que morirían instantáneamente si cayera, cada tres días, una bomba atómica como la de Hiroshima.

Estadísticas como éstas son asombrosas. Asustan y alarman. Hace algunos años, sin embargo, comenzamos a dudar de la utilidad de estas cifras. Los números nos pueden dejar insensibles. Nos pueden distanciar de lo que realmente es muy cercano a nosotros. Por ello nos preguntamos ¿qué es realmente el hambre?

¿Es el dolor que nos roe el estómago cuando perdemos una comida? ¿El agotamiento físico de los que sufren desnutrición crónica? ¿La mirada triste de un niño muriendo de inanición por los spots televisivos contra el hambre? Sí, pero mucho más. (...) Si continuamos estudiando el hambre solamente a partir de sus aspectos físicos, no llegaríamos jamás a entenderlo, ni, por supuesto, a conocer sus raíces.

¿Qué significa para nosotros pensar en el hambre en términos de emociones humanas universales, sentimientos que todos alguna vez hemos experimentado en nuestra vida? (...)

Angustia, dolor, humillación y miedo. ¿Qué pasaría si dejáramos de hacer estadísticas sobre el hambre y en cambio tratáramos de entender qué es el hambre en términos de estos sentimientos universales?

Descubriremos entonces que lo que entendamos por hambre determinará lo que pensemos como soluciones. Si pensamos el hambre sólo basándonos en estadísticas (la cantidad de gente que ingiere poquísimas calorías) la solución será también numérica: cuantas toneladas de ayuda alimentaria se necesita, o la cantidad de dólares necesarios para la asistencia económica. Pero cuando comenzamos a pensar en el hambre en función de las personas reales que se enfrentan a las más dolorosas experiencias humanas podemos entonces comenzar a concebir sus raíces. ¿No fue acaso cuando sentimos que no podíamos controlar nuestras vidas, impotentes para protegernos y para proteger a nuestros seres queridos?

El hambre se convirtió para nosotros en el último símbolo de la impotencia.

El primer paso es entender que el hambre nos dice que una persona ha sido despojada de su facultad más básica, la de protegerse y proteger a los que ama. Yendo al fondo del malentendido, nos debemos preguntar: ¿Si esta impotencia reside en la raíz del hambre, cuáles son sus causas?" (págs. 14-16)

Partint d'aquesta reflexió sobre com entendre la gana i la necessitat de pensar les seves causes, es proposa la següent activitat. Primer es distribueix entre els participants una [taula resum dels dotze mites sobre la gana](#). Després de la seva lectura i aclariment de continguts, si fos necessari, se suggereix que reflexionin i argumentin en petits grups sobre el grau d'acord o desacord amb les argumentacions presentades en els "mites" i el perquè. Un cop acabades i posades en comú en plenari s'expliquen i discuteixen les propostes de contra-arguments desenvolupades pels autors del llibre, el resum del qual es pot trobar en el mateix document de la taula sobre els dotze mites.

Aquesta activitat tracta temes que posteriorment s'aprofundiran amb més detall, però en aquest moment es presenten com una visió general introductòria.

ACTIVITAT 2: La mala alimentació als països rics

Però els problemes relacionats amb l'alimentació i amb l'actual sistema dominant de producció d'aliments tenen també altres branques. Com els problemes relacionats amb la salut i la mala alimentació que tenen molts països rics.

A partir del documental [Super size me](#), de Morgan Spurlock, es proposa establir un debat analitzant el contingut de la pel·lícula. *Super size me* ensenya l'experiment del jove realitzador Morgan Spurlock que consisteix en passar un mes menjant només el que li ofereix la cadena de menjar ràpid McDonalds i comprovar quins efectes produeix en la seva salut sota un estricte control mèdic. Al llarg d'un mes veiem el deteriorament de les condicions físiques i anímiques del protagonista.

Les qüestions que poden orientar la discussió son:

Per què resulta tan atractiva per a grans sectors de població una proposta de consum de menjar ràpid com la que ofereix McDonalds?

Quines relacions podem establir entre un determinat model de vida i la forma de concebre l'alimentació en base a les cadenes de menjar ràpid?

Per què la publicitat de McDonalds centra tanta atenció en la infància?

Quina relació existeix entre aquest tipus de model de consum alimentari i la desigualtat social i l'empobriment de grans sectors de població en països com els Estats Units?

Fins a quin punt es vàlid l'argument de que ningú obliga a la gent a consumir a McDonalds i que, per tant, la crítica com la que es fa en el documental no és vàlida?

Consideres que la pel·lícula cau en un cert maniqueisme quan critica les cadenes de menjar ràpid?. Et convenç la manera en que s'ha plantejat la crítica a aquest model de producció i consum alimentari?

Fora de les referències a les cadenes de menjar ràpid, creus que existeixen altres exemples que poden il·lustrar els problemes de mala qualitat dels productes alimentaris als països rics?

2.2. SEGURETAT ALIMENTÀRIA, SOBIRANIA ALIMENTÀRIA I DRET A L'ALIMENTACIÓ

Sovint es produeixen confusions en l'ús i interpretació de conceptes com Seguretat alimentària i Sobirania Alimentària. La relativa novetat d'aquest segon concepte, proposat com a estratègia política per part de les organitzacions rurals vinculades a Vía Campesina pot explicar aquesta confusió; malgrat que no són conceptes contraposats, per a acabar d'entendre'ls en la seva globalitat és necessari tenir en compte també qüestions relacionades, com el model de producció agro-industrial o el concepte de Dret a l'Alimentació.

ACTIVITAT 3: Aclarint conceptes

Partint de l'explicació dels dos grans models de producció agropecuària, un basat en les grans transnacionals de l'agro-indústria i l'altre en l'economia familiar camperola, i de les definicions de Seguretat Alimentària i Dret a l'alimentació, proposades en les quatre targetes adjuntes, es proposa reflexionar i debatre en grups les següents qüestions:

Per què els conceptes de Seguretat Alimentària i Sobirania Alimentària no estan contraposats, com sovint es confon? On es troba la contraposició a la Sobirania Alimentària?

Quina és la diferencia entre Seguretat Alimentària i Sobirania Alimentària?

Per què les organitzacions agrupades en Vía Campesina defensen que el model dominant de les transnacionals de la agro-indústria no poden garantir la Seguretat Alimentària i el Dret a la Alimentació dels diferents pobles del planeta?

2.3. LA CONSTRUCCIÓ HISTÒRICA DEL MODEL DOMINANT

L'actual model dominant de producció agropecuària s'ha anat articulant i consolidant històricament. Una de les seves primeres expressions va ser la implantació dels monocultius d'exportació des dels temps de la colonització. Posteriorment es va fer ús intensiu de plaguicides, l'extensió de varietats de llavors millorades en els temps de la "Revolució Verda" o el cultiu d'Organismes Modificats Genèticament. No obstant, les conseqüències que han tingut molts d'aquests processos no han estat molt positives per a una gran part de la població:

Han amenaçat la supervivència de les economies camperoles i li han restat autonomia.

Han reduït la capacitat dels pobles per a produir i distribuir localment els seus propis aliments.

Ha afectat greument la salut humana.

Han agredit i transformat els ecosistemes.

Analitzem amb més detall dos d'aquests processos: la implantació d'un model de monocultiu agro-exportador i l'ús intensiu de plaguicides.

ACTIVITAT 4: L'articulació històrica dels monocultius d'agro-exportació

La història de molts països del sud, des dels temps de la colonització fins l'actualitat, ha estat marcada per la producció per a l'exportació. Al respecte, Peter Rosset afirmava en una entrevista per el documental "Cosechas Amargas":

"El principal atentado histórico contra la soberanía alimentaria ha sido el monocultivo. Un modelo basado en enormes extensiones dedicadas a un solo cultivo, orientado hacia la exportación. Históricamente los países del Sur, sus pueblos, han perdido su capacidad de alimentarse, porque las mejores tierras se destinan cada vez más a la exportación."

En aquest sentit, Jean Ziegler explicava la situació de Senegal:

"A Senegal, la metrópolis colonial le tiene impuesto el cultivo casi exclusivo de maní. Esto es terrible porque actualmente aún no se ha librado del garrote del monocultivo dedicado a la exportación. Los campesinos producen centenares de miles de toneladas de maní, que el gobierno compra y exporta a Europa."

Generalmente, el campesino recibe por su producto un precio muy inferior al que el gobierno gana con la exportación. Con el dinero que se queda, es decir, con el sudor y el trabajo de los campesinos, el gobierno financia, entre otras cosas, la burocracia parasitaria y el lujo inaudito en el que viven sus dirigentes."

Con una parte de los ingresos recibidos por la exportación, el gobierno compra arroz a Tailandia, a Camboya y a otros países. El arroz es el alimento básico del Senegal, ¡y la mayoría es importado! (...)

Resumiendo: Senegal es cada vez más dependiente de otros países, a pesar de que posee una clase campesina enérgica y competente que podría, sin demasiados problemas, producir todos los alimentos que necesita. En lugar de eso, la cruz del pacto colonial cada vez pesa más sobre sus espaldas". En: ZIEGLER, Jean (2000), *El hambre en el mundo explicada a mi hijo*, El Aleph Editores, Barcelona, 2000, pp. 98-99.

Aquesta situació succeeix ja en molts països del Sud que han acabat havent d'importar els aliments que necessita la seva població. Nicaragua és un exemple més, potser paradigmàtic, d'aquest model tradicional basat en els monocultius. Cotó, plàtans, sucre, cafè, són alguns dels principals productes que han marcat la història d'aquest petit país centre-americà.

A partir del visionat del documental "[Cosechas Amargas](#)", realitzat a Nicaragua, es proposa obrir la reflexió sobre les conseqüències dels monocultius d'exportació atenent a les següents qüestions: quina és la lògica del funcionament dels monocultius i quines conseqüències ha tingut la seva implantació per a la salut humana i per al medi ambient.

Per facilitar el debat se suggereixen les següents qüestions:

Per què es diu que el principal atemptat històric contra la sobirania alimentària ha estat el monocultiu?

Com es relacionen entre sí els diferents monocultius?

Per què es relacionen els monocultius amb les empreses maquiladores tèxtils? Tenen la mateixa lògica de funcionament?

Quines conseqüències ha tingut en termes de salut humana la implantació dels monocultius?

I en termes mediambientals?

ACTIVITAT 5: Impacte i conseqüències dels nous monocultius d'exportació. Anàlisi de casos: flors, camarons i salmons

Els monocultius d'exportació no es limiten a cultius tradicionals, com els que hem vist en l'activitat anterior. En les últimes dècades s'han impulsat nous productes dins d'una estructura productiva clarament industrial. En la següent activitat se suggereix dividir els participants en tres grups, cadascun d'ells ha de sistematitzar la informació relativa a un dels casos proposats, flors i camarons a l'Ecuador i salmons a Xile. Un cop sistematitzada la informació se suggereix que reflexionin i identifiquen quines són les característiques compartides amb els monocultius tradicionals tractats en l'activitat anterior a partir del cas de Nicaragua. Quan cada grup hagi acabat el treball, haurà de ser presentat en plenari i analitzades en comú les similituds i diferències de cada experiència.

Casos proposats:

[Cas 1: Flors a l'Ecuador](#). Textos proposats:

- *Las flores del mal: las floriculturas y su crecimiento acelerado*, ACCIÓN ECOLÓGICA, Cuadernos de Alerta No. 88, Ecuador, marzo del 2000.
- *Flores y espinas: impactos socioambientales de los cultivos de flores*, ACCIÓN ECOLÓGICA, Cuadernos de Alerta No. 90, Ecuador, abril del 2000.

[Caso 2: Camarons a l'Ecuador](#). Textos proposats:

- BRAVO, Elizabeth, "La industria camaronera en Ecuador, ACCIÓN ECOLÓGICA, Ecuador, 2003.

[Caso 3: Salmons a Xile](#). Textos proposats:

- GARCÍA, Ferran, *Salmones en Chile. El negocio de comerse el mar*, Cuadernos de Soberanía Alimentaria de Veterinarios sin Fronteras, Documento 4, Barcelona, 2005.

ACTIVITAT 6: L'ús intensiu dels plaguicides

Una de les característiques de la Revolució Verda que es va imposar entre els anys seixanta i setanta en una gran part dels països del sud, va ser l'ús intensiu dels fertilitzants i plaguicides químics, amb l'objectiu d'incrementar la rendibilitat de les noves llavors millorades. Però aquest abús en els químics no només va generar més dependència dels camperols d'insums externs, sinó que també va suposar efectes dramàtics per a la salut humana

A partir del visionat del documental [Nuestro veneno de cada día](#), realitzat a Nicaragua, es proposa obrir la reflexió sobre les conseqüències d'aquest model de producció basat en l'ús intensiu de plaguicides.

Algunes de les qüestions que poden ajudar a situar el debat son les següents:

- Quin és l'origen dels plaguicides?
- Quines conseqüències tenen en la salut humana l'ús intensiu dels plaguicides? De quines diferents formes l'organisme humà es pot veure afectat per la seva contaminació?
- Quins són els arguments favorables a l'ús dels plaguicides?
- Per què es manté la seva comercialització?
- Consideres viables les alternatives proposades?

2.4. L'ECONOMIA CAMPEROLA DAVANT EL COMERÇ INTERNACIONAL

Des de diferents posicions s'argumenta sobre la importància del comerç internacional de les produccions agropecuàries com una forma de generar desenvolupament. Existeixen tota una sèrie de mites sobre el lliure comerç agrícola que diàriament envaeixen els mitjans de comunicació. Mites com que si s'incrementa el comerç agrícola internacional es reduirà la gana en el món; que si els països pobres incrementen el seu comerç agrícola, reduiran els seus índex de pobresa o que si incrementen les seves exportacions, les divises generades els permetran comprar el que necessiten; que el problema fonamental dels països pobres és l'accés als mercats del Nord; o que aquests països tenen economies tancades i que haurien incloure'ls més en l'economia mundial per millorar els seus indicadors. Degut a la importància que s'està donant a aquesta qüestió anem a tractar-ho des de diferents perspectives: l'agressió que suposen els tractats del lliure comerç a les economies camperoles; la centralitat o no que suposa el comerç agrícola i en especial l'accés als mercats del Nord per als camperols dels països pobres i, finalment, la situació contradictòria que viu el moviment de comerç just en aquest debat.

ACTIVITAT 7: L' agressió dels TLC a l'economia camperola

Els processos d'integració econòmica regional, com els coneguts *tractats de lliure comerç* entre els EEUU i diversos països o regions del planeta suposen, *de facto*, una agressió frontal contra les economies familiars camperoles. Veiem què ha succeït en el cas de Mèxic, deu anys després de la firma del Tractat de Lliure Comerç amb Estats Units i Canadà i el què s'està plantejant a Nicaragua en el debat previ a la ratificació del TLC d'Estats Units amb Centre-amèrica i República Dominicana (Dr-CAFTA).

Després de veure el documental [El tigre suelto](#) se suggereix que es faci un vídeo fòrum en base a les següents qüestions:

- A qui va a afavorir més el TLC i perquè?
- Quins seran els principals avantatges i desavantatges del TLC per a un petit productor agrícola nicaragüenc?
- Què va passar a Mèxic, amb el TLC, entre 1994 i 2004?
- Quines alternatives hi ha davant el TLC? Com es pot resistir?

ACTIVITAT 8. Comerç internacional versus mercats locals

Molt sovint, la gent del Nord solidària amb les poblacions del Sud se sent interpel·lada sobre la necessitat d'introduir criteris més justos en el seu consum quotidià de productes alimentaris. Algunes organitzacions com Oxfam amb la seva *Campanya Comerç amb Justícia* col·loquen l'eix del debat en el comerç internacional. Des d'aquesta perspectiva la prioritat seria el canvi en les regles del comerç internacional, especialment en organismes com l'OMC, per afavorir l'accés als mercats del Nord dels productes procedents dels països del Sud i establir cert nivell de protecció dels seus propis mercats intervenint sobre les pràctiques del *dumping*. Per a una introducció a aquesta posició es pot consultar la pàgina web de la [Campanya Comerç amb Justícia](#). (<http://www.comercioconjusticia.com/es/index.htm>). De manera complementària es considera el comerç just, per la qual cosa seria necessari incrementar el volum de vendes, estimulants el seu consum en grans superfícies comercials o incentivant l'empresa privada per a que participi en aquest mercat.

Un altre punt de vista apunta que ni l'agricultura ni l'alimentació es poden considerar una mercaderia, i què és necessari dirigir una oposició frontal cap a l'OMC i les regles establertes del comerç internacional. Paral·lelament es prioritza l'agricultura familiar camperola, tant al Sud com al Nord, i s'aposta per la defensa i potenciació dels mercats locals i nacionals, abans que en el comerç internacional, la qual cosa comporta l'aplicació de polítiques de protecció davant la invasió de productes econòmics subvencionats des de les economies del Nord. En la defensa d'aquesta posició es troba Vía Campesina, el moviment antiglobalitzador i algunes ONGD. Per aprofundir en aquesta segona posició s'adjunten dos articles de [Walden Bello](#) i [Vandana Shiva](#) en resposta a la campanya d'Oxfam, una [entrevista a Peter Rosset](#) i un document de Veterinaris sense Fronteres, [Falsos mites sobre el lliure comerç agrícola](#).

Partint d'aquesta controvèrsia es proposa que se sistematitzin i discuteixin els arguments defensats des d'aquesta segona posició, tractant d'identificar com s'hauria de concretar en termes pràctics una proposta d'aquestes característiques.

ACTIVITAT 9. El paper del comerç just

Una de les eines privilegiades en la construcció d'aliances entre els consumidors urbans dels països del Nord i les organitzacions camperoles del Sud ha estat el comerç just. Vist des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària, aquesta relació no deixa de ser contradictòria amb algunes de les propostes d'una part del moviment de comerç just, concretament amb aquella que situa la màxima prioritat en l'increment de les vendes, independentment d'on es facin i quines altres implicacions tingui. La polèmica a propòsit de la introducció a Espanya del segell "FLO" de certificació de productes de comerç just, ens ofereix una bona oportunitat per aprofundir en aquesta reflexió.

En l'àmbit del Comerç Just han sortit segells que certifiquen que el procés productiu i la compra que es fa al productor segueixen els criteris socials i mediambientals mínims consensuats internacionalment. És el cas del segell "FLO" (Fair Trade Labelling Organizations International), un tipus de certificació de garantia basat fonamentalment en el pagament d'un "preu just" i d'un finançament anticipat, o al menys en part. Els qui recolzen aquesta certificació consideren que proporciona referències i dona seguretat al consumidor, que facilita la participació d'empreses tradicionals en el comerç just i que, com a resultat d'això, obre noves oportunitats per a l'expansió d'aquesta línia de comercialització i, per tant, incrementa les vendes per als productors del sud. En aquest sentit, es considera que el preu és la variable fonamental que permet millorar les condicions de vida de les poblacions dels països del Sud.

Però en el moviment de Comerç Just no tots comparteixen aquesta postura. Els qui hi estan en contra argumenten, entre altres coses, que l'obtenció del segell només està a l'abast d'organitzacions mitjanes o grans, però no de petites, degut al cost que suposa obtenir-lo: inversió en infraestructures i formació, i costos d'avaluació i control per part de tècnics i consultors. Assenyalen que no és possible establir estàndards universals en realitats diferents; així, per exemple, una cooperativa que treballa amb criteris socials i ecològics però no pot vendre la seva producció a un preu just pels condicionaments del mercat, mai no podrà ser certificada, ja que és un criteri imprescindible del segell. També es diu que només certificar el primer pas (del productor al primer intermediari) i no tota la cadena de la comercialització, permet a les grans multinacionals de l'alimentació afirmar que practiquen el comerç just pel simple fet de tenir una línia de productes pels que s'ha pagat un "sobrepriu" al productor, al marge del paper que juguen en les relacions del comerç internacional ([veure l'exemple](#)).

[de Nestlé](#)). I finalment, que resultat de tot això es fa del comerç just només una manera de pagar quelcom més per alguns productes, però li treu el seu caràcter de moviment de denúncia i pressió social.

Partint, doncs d'aquesta controvèrsia es proposa la següent activitat:

Sistematitzar i consensuar els arguments favorables i contraris al segell "Flo" de certificació de productes de comerç just a partir de les [lectures proposades](#).
Debatre entre els participants el propi punt de vista en relació a aquesta controvèrsia.

Reflexionar sobre la coherència o no d'aquesta proposta de certificació en base a l'estratègia de la sobirania alimentària, per a la qual cosa és necessari tenir en compte la selecció de documents proposada en la secció de [recursos complementaris](#).

Lectures proposades:

Documents favorables al segell "FLO" de certificació de productes de comerç just:

Juan Ramón Hidalgo Moya, "[Comercio justo y etiquetado. Un sello de certificado internacional apoya y difunde los productos de comercio justo](#)", en *Consumaseguridad.com – Diario de la Seguridad Alimentaria*, 07/11/05. http://www.consumaseguridad.com/web/es/normativa_legal/2005/11/07/20977.php
Butlletí de SETEM, núm. 12, 2005. Monogràfic especial sobre el segell "Flo". <http://www.boncafe.org/cast/index.htm>

També es pot consultar la Pàgina Web del segell "FLO" (<http://www.fairtrade.net/>) on es pot trobar una descripció detallada, disponible en castellà, sobre la proposta del segell "FLO" de certificació de productes de comerç just.

Documents contraris al segell "FLO" de certificació de productes de comerç just:

[Manifiesto contra el Sello FLO](#), Pola de Siero (Asturias), 19 de març de 2005.
Xavier Montagut, [¿Multinacionales agroalimentarias más o menos justas?](#)
Document de la Xarxa de Consum Solidari.

També es pot consultar la Pàgina Web de la Xarxa de Consum Solidari (<http://www.xarxaconsum.net/>) per a una informació actualitzada i ampliada del debat sobre el segell "FLO", des d'una posició contrària. Per argumentar més aquesta posició es pot llegir l'article de Xavier Montagut, president de la Xarxa de Consum Solidari, [¿Comercio justo en McDonald?](#), (Barcelona, gener de 2004).

2.5. RECAPITULACIÓ

La idea fonamental que es vol transmetre als qui s'apropen al debat actual sobre l'agricultura i l'alimentació és l'existència de la confrontació entre dos grans models de producció agropecuària, el model neoliberal i el model inspirat en la sobirania alimentària. Aquesta confrontació està present a tots els països, tant del Nord com del Sud, trencant les divisions clàssiques dels debats sobre desenvolupament.

ACTIVITAT 10. Model dominant neoliberal & model sobirania alimentària

Un cop hem presentat els continguts bàsics del debat sobre les diferents maneres d'entendre el futur de l'agricultura i l'alimentació i, per tant, les seves implicacions en el futur del món rural, es proposa una activitat que permeti recapitular aquesta informació. Per això, a més dels materials ja treballats es recomana la consulta dels articles de la secció de Recursos Complementaris.

Consultats els materials de recolzament, es proposa que col·lectivament es discuteixi i es tracti de completar la següent [taula](#) en la que es contraposen els continguts d'una sèrie de temes relacionats amb l'agricultura i l'alimentació entre el Model Dominant d'inspiració neoliberal en relació al Model de Sobirania Alimentària. Quan la taula hagi estat completada pels participants es recomana repartir la [proposta feta per Peter Rosset](#) i aclarir els dubtes que puguin sorgir.

3. RECURSOS COMPLEMENTARIS:

3.1. SELECCIÓ DE DOCUMENTS SOBRE LA SOBERANIA ALIMENTÀRIA

- Declaración Final del Foro Mundial sobre Soberanía Alimentaria, La Habana, Cuba, 7 de setembre del 2001.
- Declaración Final del Foro Mundial sobre la Reforma Agraria, Valencia 8 de desembre de 2004 i Porto Alegre, 29 de gener de 2005.
- ACCIÓN ECOLÓGICA, Soberanía alimentaria, "Alerta Verde", núm. 80, Ecuador, octubre de 1999.
- ALTIERI, Miguel A.; ROSSET, Peter; THRUPP, Lori Ann, El potencial de la agroecología para combatir el hambre en el mundo, "Resumen 2020", núm.55, octubre de 1998.
- GARCIA, Xavier, La soberanía alimentaria: un nuevo paradigma, Veterinarius sense Fronteres, document per a la Federació Catalana d'ONGD, Barcelona, 2003.
- ROSSET, Peter, A favor de las pequeñas fincas. Entrevista a Peter Rosset
- ROSSET, Peter; COLLINS, Joseph; MOORE LAPP, Frances, ¿Tecnología nueva para acabar amb el hambre?, en "Revista del Sur", núm. 105-106, juliol-agost de 2000.
- VÍA CAMPESINA, Por una soberanía alimentaria para una producción de base campesina y un comercio internacional en beneficio de los pueblos, novembre de 2005.
- VÍA CAMPESINA, ¿Qué es la soberanía alimentaria?, gener de 2003.
- VÍA CAMPESINA, Propuestas de la Vía Campesina para una agricultura campesina sostenible, agost de 2002.

3.2. LLOCS WEB:

Pàgines Web d'àmbit internacional disponibles en castellà:

ACCIÓN ECOLÓGICA: <http://www.accionecologica.org/>

La Pàgina Web de Acció Ecològica, organització ecologista equatoriana, disposa d'un ampli repertori de documents vinculats a campanyes d'informació i denúncia que ha fet la pròpia organització en qüestions com biodiversitat,

fumigacions, transgènics, mineria etc. A més de les campanyes, es troba una àmplia informació ben documentada sobre situacions d'alerta davant problemes ecològics i els seus impactes socials a l'Equador.

BIODIVERSIDAD EN AMÉRICA LATINA: <http://www.biodiversidadla.org>

Aquesta Pàgina Web, creada per la ONG Acción por la Biodiversidad amb seu a Buenos Aires, està especialitzada en oferir materials d'interès en castellà sobre els temes claus relacionats amb la biodiversitat OGM, biopirateria, defensa dels drets dels pobles, patents i altres formes de propietat intel·lectual, biodiversitat agrícola, opcions per el desenvolupament local sostenible, entre altres. Posa a disposició un fons documental molt ampli.

FAO: http://www.fao.org/index_es.htm

Pàgina oficial de la Organización de las Naciones Unidas para la Agricultura i la Alimentación. Inclou informació institucional d'aquest Organisme, ofertes i serveis. Disposa d'una secció de notes de premsa d'elaboració pròpia; documents d'anàlisi en profunditat; properes reunions de la FAO; informació de programes i iniciatives desenvolupades per aquest organisme. Inclou també una àmplia secció d'estadístiques, publicacions i documents.

FIAN: <http://www.fian.org>

Food First Information and Action Network (FIAN) és una organització de drets humans dedicada al dret a l'alimentació. Compta amb membres a tot el món. La seva Pàgina Web està disponible en castellà i es pot trobar informacions d'actualitat relacionades amb el dret a l'alimentació; campanyes d'enviament de cartes de protesta; documents d'investigacions recents i informació diferenciada per regions del món.

GRAIN: <http://www.grain.org/>

GRAIN és una ONG internacional amb seu a Barcelona que promou el desenvolupament i l'ús sostenible de la biodiversitat agrícola basada en el control de la gent sobre els recursos genètics i el coneixement tradicional. La seva Pàgina Web disposa d'una secció de novetats sobre diversitat; l'edició complerta i el seu arxiu de la revista Biodiversitat – Sustent i Cultures i la relació de novetats de la Pàgina Web de Biodiversitat en Amèrica Llatina.

RED DE INVESTIGACIÓN - ACCIÓN SOBRE LA TIERRA:
<http://www.acciontierra.org/>

La Red de Investigación Acción Sobre la Tierra (LRAN) és una xarxa d'investigadors i col·lectius compromesa en la defensa de la sobirania alimentària. Neix per donar suport a la investigació i anàlisi científic dels moviments. Va ser creada i està coordinada pels següents organismes: Food First/The Institute for Food and Development Policy (Estados Unidos), Focus on the Global South (Tailàndia), la Rede Social de Justiça e Direitos Humanos (Brasil) i el National Land Committee (Àfrica del Sur). La seva Pàgina Web disposa d'articles de notícies actualitzats, crides a acció urgents, comunicats de premsa, reportatges d'investigació per països (Mèxic, Brasil, Guatemala, Sud-Àfrica, Índia, Tailàndia, Zimbabwe, Filipines, Colòmbia, Argentina) i per temes especials (Banc Mundial, Violència i Repressió, Reforma de la Terra, Sud-

Amèrica, Dones i Gènere, Moviments Populars, Agricultura Camperola, Agro-indústria i Biotecnologia).

SIMAS: <http://www.simas.org.ni/>

La Pàgina Web del Servicio de Información Mesoamericano sobre Agricultura Sostenible (SIMAS), ONG nicaragüenc amb seu a Managua, està especialitzada en agricultura i desenvolupament rural. Disposa de dos butlletins, *La Alforja* i *El Güis*, especialitzats en informació actualitzada específica sobre el seu àmbit de treball; un directori d'institucions d'àmbit regional, un fons documental, un calendari d'actes, descripció d'experiències.

UITA: <http://www.rel-uita.org>

La UITA és una coordinadora de sindicats llatinoamericanes d'agricultura i agro-alimentació. La seva Pàgina Web disposa d'articles organitzats per sectors productius, per companyies, sobre agricultura, salut, etc.

VÍA CAMPESINA: <http://viacampesina.org/>

La Pàgina Web de Vía Campesina, moviment camperol internacional, disposa d'informació actualitzada de les seves activitats, així com de les d'organitzacions de diferents parts del món que la conformen. Està disponible en castellà. Disposa d'informació sobre accions i esdeveniments; campanyes internacionals; conferències internacionals i documents diversos sobre qüestions relacionades amb la sobirania alimentària.

Pàgines Web de l'Estat espanyol:

ÀGORA NORD / SUD: <http://www.agoranordsud.org/>

Àgora Nord / Sud és un consorci d'ONG de Desenvolupament catalanes amb seu a Barcelona (Enginyeria sense Fronteres, Entrepobles, Medicus Mundi, Setem i Veterinaris sense Fronteres). En el marc d'aquest consorci un dels temes tractats és el de la sobirania alimentària i el dret a l'alimentació. En la seva Pàgina Web inclou diferents sèries d'articles organitzats temàticament (sobirania alimentària i dret a l'alimentació), articles de premsa relacionats, publicacions pròpies, enllaços, etc.

CENTRO DE ESTUDIOS RURALES I DE AGRICULTURA INTERNACIONAL (CERAI): <http://www.cerai.es/>

La Pàgina Web del CERAI, ONG de Desenvolupament amb seu a València i organitzadora del Foro Mundial para la Reforma Agraria, està especialitzada en el món rural, tant espanyol i europeu com a nivell internacional, amb especial èmfasi en els problemes de subdesenvolupament. Entre altres coses, inclou textos de publicacions pròpies i disposa d'un fons documental especialitzat on-line.

ENTREPUEBLOS; <http://www.pangea.org/epueblos/>

La Pàgina Web de Entrepueblos, ONG de Desenvolupament amb seu a Barcelona, disposa de notícies actualitzades i un arxiu específic sobre sobirania alimentària. També disposa d'un ampli arxiu de projectes de cooperació en

curs, tenint a veure una de les prioritats temàtiques amb la sostenibilitat de les economies camperoles.

FORO MUNDIAL PARA LA REFORMA AGRARIA: <http://www.fmra.org/>

El Foro Mundial para la Reforma Agraria va tenir lloc a València entre el 5 i el 8 de desembre de 2004, organitzada per un conjunt d'organitzacions camperoles, associacions i ONG de Desenvolupament de diferents parts del món. En la seva Pàgina Web recull documents diversos relacionats amb aquest fet: convocatòria, organitzacions promotores i participants, dossier de premsa i una àmplia secció de documents (427) presentats al Fòrum organitzats per regions a nivell internacional.

PLATAFORMA RURAL: http://www.cdrtcampos.es/plataforma_rural/indice.htm

Coalició d'organitzacions socials, ecologistes, d'agricultors i ONG de Desenvolupament que treballa en pro del desenvolupament rural sostenible i l'agricultura camperola. Inclou documents de posicionament com el de "40 propostes per a un món rural viu" o el "Manifiesto de Amayuelas".

PROSALUS: <http://www.prosalus.es/>

La Pàgina Web de PROSALUS, ONG de Desenvolupament amb seu a Madrid, inclou documentació d'una campanya de sensibilització i incidència sobre el Dret a l'Alimentació treballada conjuntament amb Càritas i Veterinaris sense Fronteres. Inclou documentació específica de la campanya, articles i documents sobre la gana i el dret a l'alimentació i enllaços especialitats.

SODEPAZ: <http://www.sodepaz.org/>

La Pàgina Web de Sodepaz, ONG de Desenvolupament amb seu a Madrid, és un servei d'informació actualitzat en temes de relacions nord/sud, solidaritat, desenvolupament, etc. Coincidint amb fets i moments especials elabora dossiers d'actualitat d'especial interès per al seu seguiment informatiu. Disposa d'una secció específica d'informació sobre sobirania alimentària.

VETERINARIS SENSE FRONTERES: <http://www.veterinarioassinfronteras.org/>

La Pàgina Web de Veterinaris sense Fronteres, ONG de Desenvolupament amb seu a Barcelona, està especialitzada pràcticament en informació sobre sobirania alimentària i dret a l'alimentació, línies d'especialització d'aquesta organització tant en cooperació com en sensibilització. Inclou notícies d'activitats i cites internacionals, articles publicats en mitjans de comunicació d'elaboració pròpia i investigacions.

XARXA DE CONSUM SOLIDARI: <http://www.xarxaconsum.net/>

La Pàgina Web de la Xarxa de Consum Solidari, ONG de Desenvolupament amb seu a Barcelona, està especialitzada en informació sobre comerç just, consum responsable i sobirania alimentària. Manté informació actualitzada sobre els debats existents al voltant del comerç just i la sobirania alimentària. Té especial interès el seguiment del debat sobre el segell "FLO" de certificació de productes de comerç just, des de posicions crítiques a ell.

3.3. BIBLIOGRAFIA BÀSICA DE REFERÈNCIA

- AAVV (2005), *Doce mitos sobre el hambre. Un enfoque esperanzador para la agricultura y la alimentación del siglo XXI*, Icaria, Barcelona.
- BOVÉ, José y DUFOUR, François (2001), *El mundo no es una mercancía. Los agricultores contra la comida basura*, Icaria, Barcelona.
- MADELEY, John (2005), *Alimentos para todos. La necesidad de una nueva agricultura*, Editorial Popular, Madrid.
- MARTÍNEZ ALIER, Joan (2005), *El ecologismo de los pobres. Conflictos ambientales y lenguajes de valoración*, Icaria, Barcelona.
- NOVÁS, Antón (2005), *El hambre en el mundo y los alimentos transgénicos*, Los Libros de la Catarata, Madrid.
- RIECHMANN, Jorge (2000), *Cultivos y alimentos transgénicos: una guía crítica*, Los Libros de la Catarata, Madrid.
- RIECHMANN, Jorge (2003), *Cuidar la T(t)ierra. Políticas agrarias y alimentarias sostenibles para entrar en el siglo XXI*, Icaria, Barcelona.
- ROSSET, Peter (2004), *El dret a la terra. Quatre textos sobre la reforma agrària, Àgora Nord/Sud*, Barcelona. [Edición bilingüe: castellano / catalán].
- SHIVA, Vandana (2003), *Cosecha robada. El secuestro del suministro mundial de alimentos*, Paidós, Barcelona.
- SHIVA, Vandana (1995), *Abrazar la vida. Mujer, ecología y desarrollo*, Horas y horas, Madrid.
- SHIVA, Vandana (2001), *Biopiratería. El saqueo de la naturaleza y del conocimiento*, Icaria, Barcelona.
- SUTCLIFFE, Bob (Coord.) (1996), *El incendio frío. Hambre, alimentación y desarrollo*, Icaria, Barcelona.
- ZIEGLER, Jean (2000), *El hambre en el mundo explicada a mi hijo*, El Aleph Editores, Barcelona, 2000.